

Araştırma Makalesi / Research Article

LİSE ÖĞRENCİLERİ ARASINDA SİGARA, ALKOL VE UYUŞTURUCU MADDE KULLANIMINI ETKİLEYEN SOSYO-DEMOGRAFİK FAKTÖRLER*

Hülya YÜKSEL^{1**}
Özlem TUZCU²

Öz

Gençler arasında sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullanım oranları artış göstermektedir. Bu durum hem halk sağlığını tehdit etmekte hem de bağımlılığa bağlı çeşitli toplumsal sorunları beraberinde getirmektedir. Risk grubunda olan lise öğrencilerinin bağımlılık yapıcı maddeleri kullanma oranlarını tespit etmek sorunun boyutunu görmek ve mücadelede izlenecek yolları belirlemek için önemlidir. Bu araştırmanın amacı lise öğrencilerinin sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullanım yaygınlığını ve madde kullanımıyla ilişkili sosyo-demografik faktörleri ele almaktır. Bu amaçla Balıkesir'in Dursunbey ilçesinde altı lisede, 9. ve 10. sınıfa devam eden 679 öğrenciye anket uygulanmıştır. Anket formunda katılımcılara sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullanımına dair soruların yanında, sınıf, cinsiyet, sosyoekonomik durum, sosyal çevresinde bulunan kişilerin sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullanımları hakkında sorular sorulmuştur. Buna göre öğrencilerin bu maddeleri kullanımıyla cinsiyet, okul türü, sınıf, okul başarısı, aile ve yakın arkadaşların sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullanımı arasında istatistiki olarak anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin %22,1'i son 30 günde sigara içtiğini; %7,6'sı son 30 günde alkol içtiğini, %14,5'i hayatı boyunca en az bir kere nargile içtiğini ve %2,4'ü hayatı boyunca en az bir kere uyuşturucu madde kullandığını belirtmiştir. Katılımcıların %32'si ilk sigaralarını 7 ile 15 yaşları arasında denemiştir. Gençleri bağımlılık yapıcı maddelerden korumak için okul ve aile iş birliğini de içeren çok yönlü politikaların geliştirilmesi ve uygulanması gerekmektedir. Özellikle sportif, sanatsal, kültürel ve topluma yararlı faaliyetler aracılığıyla gençlerin kendilerini gerçekleştirme teşvik edilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Lise öğrencileri, Bağımlılık, Sigara, Alkol, Uyuşturucu madde.

SOCIO-DEMOGRAPHIC FACTORS INFLUENCING THE USE OF CIGARETTE, ALCOHOL AND DRUGS AMONG HIGH SCHOOL STUDENTS

Abstract

Rates of tobacco, alcohol and drug use are increasing among young people. This situation both threatens public health and brings about various social problems related to addiction. Determining the rate of addictive substance use of high school students in the risk group is important in order to see the extent of the problem and determine the ways to combat it. The aim of this research is to examine the prevalence of cigarette, alcohol and drug use among high school students and the socio-demographic factors associated with substance use. For this purpose, a survey was administered to 679 students attending 9th and 10th grades in six high schools in Dursunbey district of Balıkesir. In the survey form, participants were asked questions about their smoking, alcohol and drug use behaviors, as well as questions about their class, gender, socioeconomic status, and the cigarette, alcohol and drug use of people in their social circle. Accordingly, statistically significant relationships were found between students' use of these substances and gender, school type, grade, school success, and cigarette, alcohol and drug use of family and close friends. According to the research results, 22.1% of the students stated that they smoked in the last 30 days; 7.6% stated that they drank alcohol in the last 30 days, 14.5% stated that they smoked hookah at least once in their life, and 2.4% stated that they used drugs at least once in their life. 32% of participants tried their first tobacco between the ages of 7 and 15. Multifaceted education policies need to be developed and implemented to protect young people from addictive substances. Young people should be encouraged to seek fulfillment especially through sports, arts, cultural and socially beneficial activities.

Keywords: High school students, Addiction, Cigarettes, Alcohol, Drugs

*Bu çalışma, İzmir Demokrasi Üniversitesi ile Dursunbey Belediyesi arasında imzalanmış protokol kapsamında yürütülen "Bağımlılık ve İlişkili Risk Faktörleri: Dursunbey İlçesi Lise Öğrencileri Örneği" başlıklı araştırma projesinden üretilmiştir. İzmir Demokrasi Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Yayın Etiği Kurulu'ndan 2021/10-01 karar no'lu yazılı izin alınmıştır.

¹ Prof. Dr., İzmir Demokrasi Üniversitesi, ORCID: 0000-0003-1975-2248.

** Sorumlu Yazar (Corresponding Author): hulya.yuksel@idu.edu.tr.

² Arş. Gör., İzmir Demokrasi Üniversitesi, ozlem.tuzcu@idu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3140-7853.

Başvuru Tarihi (Received): 24.11.2023 **Kabul Tarihi** (Accepted): 25.04.2024

Giriş

Adolesan dönemi, bireylerin çocukluktan yetişkinliğe geçiş sürecindeki kritik bir evreyi kapsar. Dünya Sağlık Örgütü'nün [DSÖ] tanımlamalarına göre (2020), 10-19 yaş grubundaki bireyler adolesan, 15-24 yaş grubundaki bireyler ise genç olarak tanımlanmaktadır. Bu dönem gençlerin sağlık davranışı kazandığı aynı zamanda riskli davranışlara yönelebileceği önemli bir aşamadır (Özcebe, 2012). Günümüzde gençler arasında sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullanımı gibi sağlığı tehlikeye atan davranışlar hızla yaygınlaşmaktadır. Türkiye'de *Genel Nüfusta Tütün, Alkol ve Madde Kullanımına Yönelik Tutum ve Davranış Araştırması*'nın (2018) sonuçlarına göre ilk kez tütün ürünü deneme yaşı ortalaması 17,85; ilk kez alkol deneme yaşı ortalaması 19,94 ve ilk kez madde kullanımı yaş ortalaması ise 19 olarak tespit edilmiştir. Ancak bazı araştırmalar da sigara kullanımının adolesan dönemin ilk yıllarına kadar düştüğünü bulgulamıştır. Karatay ve Baş (2019), lise öğrencileri üzerine yürüttükleri çalışmada, ilk sigara deneyenlerin yaş ortalamasının 13,5 olduğunu bulmuştur. Kardaş ve Kardaş'ın çalışmasında (2023) ise bağımlılık tedavisi gören gençlerin ilk sigara kullanım yaşının $11,3 \pm 2,2$ olduğu ifade edilmiştir. Dünya genelinde 13-15 yaş arasındaki 38 milyondan fazla genç, tütün ürünü kullanmaktadır (World Health Organization [WHO], 2022a). Küresel tütün kullanım istatistiklerini inceleyen bir çalışmada (Ma ve diğerleri, 2018), dünya genelinde 13-15 yaş arasındaki her 10 gençten en az birinin tütün ürünü kullandığı ifade edilmiştir. *Türkiye Sağlık Araştırması* raporunda 15-24 yaş arasında her gün tütün kullananların oranı 2010 yılında %16,4 iken, 2022 yılında %19,3'e yükselmiştir (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2022). Benzer şekilde Dünya Sağlık Örgütü tarafından Türkiye'de düzenli olarak yapılan *Küresel Gençlik Tütün Araştırması*'na göre (KGTA, 2017) gençler arasında tütün kullanımında belirgin bir artış gözlenmektedir. Buna göre 13-15 yaş aralığında halen bir tütün ürünü kullananların oranı 2009 yılında %11,9 iken, 2017 yılında %17,9'ye yükselmiştir.

Gençler arasında kullanımı yaygınlaşan bir diğer bağımlılık yapıcı madde alkoldür. Dünya Sağlık Örgütü'nün *Global Status Report on Alcohol and Health* raporuna göre küresel ölçekte 15-19 yaş arası tüm bireylerin dörtte birinden fazlası yani 155 milyon genç halen alkol kullanmaktadır (WHO, 2023a). Aynı raporda Türkiye'de 15-19 yaş arası gençlerin alkol kullanım oranı %3.5 olarak tespit edilmiştir. *Türkiye Sağlık Araştırması*'nda 15-24 yaş arasında alkol kullanımı oranı 2010 yılında %8,6 iken, 2022 yılında %8,3 civarında tespit edilmiştir (TÜİK, 2022).

Bağımlılık döngüsü sigara ve alkol gibi maddelerden uyuşturucu maddelere doğru ilerleyebilmektedir. Diğer bir ifadeyle gençler arasında tütün ve alkol kullanımı, uyuşturucu madde kullanımına basamak oluşturmaktadır (Narkolog, 2022; Richter, Ahluwalia, Mosier, Nazir ve Ahluwalia, 2002). Narkolog raporunda (2022), uyuşturucu madde kullanımı öncesi tütün kullanım oranı %82,4, alkol kullanım oranı %37,9 olarak bulunmuştur. Uyuşturucu madde kullananlar arasındaki en riskli yaş grubunun 15-24 yaş aralığı olduğu tespit edilmiştir (Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi [TUBİM], 2019). Madde kullanan bireylerin %73,7'si, uyuşturucuya 15-24 yaş aralığında başlamıştır (Narkolog, 2022).

Yukarıdaki istatistiklerde de görüldüğü gibi tütün, alkol ve uyuşturucu madde kullanımında, çoğunluğu lise ve üniversite öğrencisi olan 15-24 yaşındaki bireyler en riskli gruptur. Çocukların ve gençlerin bu maddelerle erken yaşta tanışması hem sağlık hem de sosyal açıdan sorunlar yaşamalarına neden olmaktadır. Madde kullanımı kişilerde kanser, ağız hastalıkları, akciğer hastalıkları, kas hastalıkları nörolojik hastalıklar, gözle ilgili hastalıklar, ürolojik hastalıklar, sindirim hastalıkları ve metabolik sağlık başta olmak üzere pek çok hastalığa neden olabileceği gibi düzenli kullanımla beraber bağışıklık sisteminde yarattığı olumsuz etkileri ile diğer hastalıklara karşı kullanıcılarını açık hedef haline getirir (Gordon, Conley ve Gordon, 2013). Bunun yanı sıra her yıl 8 milyondan fazla insan tütün (WHO, 2023b), 3 milyon insan alkol (WHO, 2022b), 600.000 insan ise uyuşturucu madde (WHO, 2023c) kullanımına bağlı olarak hayatını kaybetmektedir. Madde kullanımı zihinsel, fiziksel, biyolojik ve psikolojik sağlığa ciddi boyutta

zarar vermesinin yanında, bireylerin sosyal yaşantısında da telafi edilmesi zor hasarlara yol açmaktadır (Fırıncık ve Gürhan, 2019). Erdim (2019) çalışmasında alkol ve madde kullanımının aile birliğinin bozulmasına, aile içi şiddete, kadına yönelik şiddet ve istismar olaylarına sebep olduğunu ifade etmiştir.

Araştırmalar sigara, alkol, uyuşturucu deneme yaşının adolesan döneme kadar düştüğünü göstermektedir. Özellikle lise öğrencileri arasında sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullanımı gitgide yaygınlaşmaktadır (Akkuş, Karaca, Şener ve Ankaralı, 2017; Aslan, Aktaş ve Akgur, 2023; Göktalay, Coşkun, Havlucu ve Horasan, 2020). Adolesan dönemde gençler sosyalleşme, zevk ve merak duygusunu tatmin etme, rahatlatma, kabul görme, aidiyet hissetme, kimlik oluşturma ve bağımsızlığını kazanma amaçlarıyla riskli davranışlara yönelebilmektedir (Atak, 2011; Avan ve Nacar, 2023; Ergene ve diğerleri, 2018; Noyan ve Şengezer, 2018). Liseye yeni başlayan öğrenciler, benzer kaygılarla farklı maddeleri denemeye istekli olabilmekte, bu durum ilerleyen yıllarda düzenli madde kullanımına dönüşebilmektedir (Mete, Söyiler ve Pehlivan, 2020; Yılmayan, 2020). Gençler bir kere bağımlı hale geldikten sonra madde ile bağımlı koparması zor olmaktadır. Gençlerin bağımlılık yapıcı madde kullanımı ile ilgili risk faktörlerini tespit etmek etkili müdahale programlarının geliştirilmesi açısından önemlidir. Bu programlar erken yaşlarda sağlıklı davranış geliştirilmesine ve toplum sağlığını uzun vadede korumaya yardımcı olur. Bu sebeple araştırmamızda öncelikle riskli yaş grubunda olduğu düşünülen 9. ve 10.sınıf öğrencilerinin sigara, alkol ve uyuşturucu madde (ot/marihuana, bali/tiner ve diğer uyuşturucular) kullanım yaygınlıkları incelenmiştir. Ayrıca öğrencilerin sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullanma durumları ile ilişkili sosyo-demografik faktörlerin ortaya konulması amaçlanmıştır.

1. Yöntem

Araştırmanın evreni Balıkesir'in Dursunbey ilçesinde Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı eğitim veren toplam altı lisede, 2021-2022 eğitim-öğretim yılı güz döneminde okula devam eden öğrencilerdir. Araştırmanın örneklemini ise bu liselerde okuyan 9. ve 10. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. 9. ve 10. sınıf bağımlılık literatüründe riskli davranışların başladığı dönem olarak düşünülmektedir. Bağımlılık yapıcı maddelere başladıktan sonra bıraktırmak zor olduğu için önleme ve erken müdahale amacıyla 9. ve 10. sınıfa devam eden yaş grubu tercih edilmiştir. Araştırma için gerekli olan izinler İl ve İlçe Millî Eğitim Müdürlüğü'nden alınarak ilgili liselerin müdürleri ile iletişime geçilmiştir. Araştırmanın etik uygunluğu için İzmir Demokrasi Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'ndan onay alınmıştır (Karar no: 2021/10-01), öğrencilerin velilerinden ise veli onam formu toplanmıştır. İlçede resmi sayılara göre 9. sınıfa 293 ve 10. sınıfa 522 öğrenci devam etmektedir. Kesitsel bir çalışma olarak tasarlanan araştırmamızda 9. sınıfların tamamı örnekleme dahil edilirken, 10.sınıfların şube/dal sayısının daha fazla olması sebebiyle her liseden iki tane 10.sınıf şubesi rastgele seçilerek örneklem oluşturulmuş; toplamda 767 öğrenci ile görüşülmesi planlanmıştır. Araştırmanın katılımcıları 18 yaşından küçük olduğu için ebeveyn onam formunu getiren ve anketlerin uygulandığı gün okulda bulunan toplam 679 öğrenciden veri toplanmıştır. Katılımcıların %34,9'u (n=238) 9.sınıf, %64,9'u (n=441) ise 10.sınıftır. Araştırmaya katılanların %51,1'i (n=347) kız; %48,7'si (n=331) erkektir ve cinsiyet sorusunu yanıtlamayan 1 öğrenci vardır (kayıp veri n=1).

Veriler 2021 yılının Aralık ayında okul yönetimleri ve araştırmacıların ortak planlamaları sonucunda, araştırmacılar tarafından ders saatleri içinde öğrencilere dağıtılan anket formları aracılığı ile toplanmıştır. Doğru ve güvenilir veri toplayabilmek için katılımcı öğrencilere araştırma sonuçlarının okul yönetimi ve aileleriyle paylaşılmayacağı konusunda güvence verilmiştir. Verilerin güvenilirliğini arttırmak için, anket formları katılımcı gizliliği esas alınarak isim ve soy isim alınmadan toplanmış, anketlerin cevaplanması sırasında sınıfta öğretmenlerin bulunmamasına özen gösterilmiş ve anketler tamamlandıktan sonra kapalı zarflara konularak koruma altına alınmıştır.

Anket formunda ilk olarak öğrencilerin ve ebeveynlerinin demografik bilgilerini içeren sorular bulunmaktadır. Demografik sorular, öğrencilerin devam ettiği sınıf, cinsiyet, ebeveynlerinin eğitim durumu, ailenin gelir durumu ve öğrencilerin okul başarılarını içeren 7 sorudan oluşmaktadır. Demografik soruların ardından öğrencilerin sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullanım durumlarını sorgulayan sorular gelmektedir. Sigara kullanımı ve sıklığıyla ilgili 4 soru, Dünya Sağlık Örgütü'nün *Küresel Gençlik Tütün Araştırması* yararlanılarak hazırlanmıştır. Ayrıca katılımcıların aile ve arkadaş çevrelerindeki sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullanımına dair sorular sorulmuştur. Madde kullanımına dair sorular, 5'li Likert derecelendirmeli 7 soru ve 3'lü Likert derecelendirmeli 15 sorudan oluşmuştur. Anket formunda toplamda 33 soru bulunmaktadır. 679 kişiden elde edilen verilerin analizinde SPSS (Statistical Package for Social Sciences for Windows 17) kullanılmıştır. Öğrencilerin sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullanımı ile ilişkili faktörler Ki-kare testi ile analiz edilmiştir. Son olarak sigara, alkol ve uyuşturucu maddenin bir arada kullanılma durumunu test etmek üzere Spearman Korelasyon Testi uygulanmıştır. Sonuçlar %95'lik güven aralığında, anlamlılık $p < 0,05$ düzeyinde değerlendirilmiştir.

2. Bulgular

Katılımcıların %31,9'u (n=217) en az bir kere sigara içmiştir. En az bir kere sigara içen öğrencilerin %34,6'sı kız, %65,4'ü erkektir. Erkek öğrencilerin sigara deneme oranı kız öğrencilerden belirgin bir şekilde yüksektir. En az bir kere sigara içen öğrencilerin %53,4'ü (n=116) sigarayı 14-15 yaşından önce denemiştir.

Tablo 1: Sigarayı İlk Deneme Yaşı

	Frekans	Yüzde
Daha önce hiç içmedim	458	%67,5
İlk kez 7 yaşında veya daha küçük	17	%2,5
İlk kez 8 veya 9 yaşında içtim	25	%3,7
İlk kez 10 veya 11 yaşında içtim	21	%3,1
İlk kez 12 veya 13 yaşında içtim	53	%7,8
İlk kez 14 veya 15 yaşında içtim	101	%14,9
Kayıp veri	4	%0,6
Toplam	679	100,0

Katılımcıların %22,1'i (n=150) son 30 günde sigara içtiğini; %7,6'sı (n=51) son 30 günde alkol içtiğini, %14,5'i (n=98) hayatı boyunca en az bir kere nargile içtiğini, %2,4'ü (n=16) ise hayatı boyunca en az bir kere uyuşturucu madde kullandığını belirtmiştir. Dünya Sağlık Örgütü'nün, *Küresel Gençlik Tütün Araştırması*'nda (2017) kullandığı kritere uygun olarak son 30 günde herhangi bir zamanda sigara içenler "halen sigara içiyor", kategorisinde değerlendirilmiştir. Halen sigara içen 150 katılımcımızın %30'u (n=45) her gün sigara içtiğini ifade etmiştir. Hayatı boyunca hiç sigara denememiş öğrencilerin %6,9'u "bir kereden bir şey olmaz diyerek sigara deneyebilirim" ifadesine "evet" yanıtını verirken; %11,1'i ise "emin değilim" demiştir. "Bir kereden bir şey olmaz diyerek alkol deneyebilirim" ifadesine hiç alkol denememiş öğrencilerin %3,7'si "evet", %5,7'si ise "emin değilim" demiştir. Bu öğrencilerin sigara ve alkolü denemeye karşı olumlu tutumları nedeniyle risk grubunda oldukları söylenebilir. Bunun yanında "her türlü madde kullanma teklifine 'hayır' diyebilirim" ifadesine ise öğrencilerin %80,5'i "evet" yanıtını vermiştir. Öğrencilerin yaklaşık olarak %20'sinin uyuşturucuya "hayır" diyebilme anlamında şüphelerinin olması dikkat çekici bir veridir.

Tablo 2'de katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine göre son 30 gün içinde sigara içme, son 30 gün içinde alkol kullanma ve hayatı boyunca en az bir kere uyuşturucu madde (ot/marihuana, bali/tiner ve diğer uyuşturucular) kullanma durumu gösterilmektedir. Cinsiyet ile sigara ve alkol kullanımı arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunurken ($p < 0,05$), uyuşturucu kullanımı ile arasında anlamlı bir ilişki yoktur ($p > 0,05$). Öğrencilerin okul türleri, sınıfları ve okul başarısının sigara ve alkol kullanımı ile ilişki olduğu saptanmıştır. Ancak bu faktörlerin uyuşturucu kullanımı

ile ilişkili olmadığı tespit edilmiştir. 9. Sınıfa devam eden öğrencilerin son 30 günde sigara içme oranı %17,2, 10.sınıfa devam eden öğrencilerin ise %25'tir. 9. Sınıfların son 30 günde alkol kullanma oranı %3,8, 10. sınıfa devam eden öğrencilerin ise %9,7'dir. Okul başarısını iyi olarak tanımlayan öğrencilerin %13,7'si, orta olarak tanımlayan öğrencilerin %21,4'ü ve kötü olarak tanımlayan öğrencilerin %38,8'i son 30 günde sigara kullanmıştır. Ailenin gelir durumu ile öğrencinin sigara, alkol ve uyuşturucu kullanımı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkisi tespit edilmemiştir. Anne-baba beraberlik durumu ile sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullanımı arasında da istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($p>0,05$).

Tablo 2: Sigara, Alkol ve Uyuşturucu Kullanımını Etkileyen Demografik Faktörler

	Son 30 gün içinde sigara içenler		Son 30 gün içinde alkol kullananlar		En az bir kez uyuşturucu madde kullananlar	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Cinsiyet						
Kız n=347	49	%14,2	10	%2,9	9	%2,6
Erkek n=331	101	%30,9	41	%12,7	7	%2,2
Kayıp veri n=1						
	$p<0,05$		$p<0,05$		$p=0,692$	
Okul Türü						
Anadolu Lisesi n=236	27	%11,4	8	%3,4	3	%1,3
Mesleki ve Teknik Anadolu Liseleri n=279	77	%27,6	28	%10,2	8	%2,9
Anadolu İmam Hatip Lisesi n=84	16	%19,8	2	%2,4	4	%4,9
Çok Programlı Anadolu Lisesi n=80	30	%38	13	%16,5	1	%1,3
	$p<0,05$		$p<0,05$		$p=0,405$	
Sınıf						
9.sınıf n=238	41	%17,2	9	%3,8	5	%2,1
10.sınıf n=441	109	%25	42	%9,7	11	%2,6
	$p<0,05$		$p<0,05$		$p=0,711$	
Okul Başarısı						
İyi n=124	17	%13,7	8	%6,6	2	%1,6
Orta n=466	99	%21,4	30	%6,5	10	%2,2
Kötü n=86	33	%38,8	13	%15,3	4	%4,9
Kayıp veri n=3						
	$p<0,05$		$p<0,05$		$p=0,280$	
Gelir Durumu						
0-2.500 TL n=183	34	%18,9	10	%5,5	5	%2,8
2.501-5.000 TL n=313	67	%21,4	23	%7,5	9	%3,0
5.001-10.000 TL n=139	33	%24,1	12	%8,9	1	%0,7
10.001 TL ve üzeri n=35	11	%31,4	5	%14,3	1	%3,0
Kayıp veri n=9						
	$p=0,473$		$p=0,440$		$p=0,703$	
Anne-baba beraberlik durumu						
İkisi de sağ ve birlikte yaşıyor n=628	139	%22,3	47	%7,6	14	%2,3
Boşanmış n=20	3	%15,8	1	%5,0	0	%0
Biri vefat etti n=27	7	%25,9	3	%11,1	2	%7,4
İkisi de vefat etti n=1	1	%100	0	0	0	0
Kayıp veri n=3						
	$p=0,246$		$p=0,864$		$p=0,331$	
Anne eğitim durumu						
Okuryazar değil n=29	7	%24,1	2	%6,9	2	%6,9
İlkokul mezunu n=359	69	%19,3	21	%5,9	10	%2,8
Ortaokul mezunu n=179	54	%30,5	20	%11,4	2	%1,1
Lise mezunu n=92	17	%18,7	6	%11,8	2	%2,2

Lisans/Lisansüstü mezunu n=15 Kayıp veri n=5	3	%20	2	%3,9	0	0
	$p<0,05$		$p=0,222$		$p=0,369$	
Baba eğitim durumu						
Okuryazar değil n=5	1	%20	1	%20	2	%50
İlkokul mezunu n=247	52	%21,2	10	%4,1	4	%1,6
Ortaokul mezunu n=180	45	%25	18	%10,1	4	%2,3
Lise mezunu n=191	42	%22,1	20	%10,6	5	%2,7
Lisans/Lisansüstü mezunu n=49 Kayıp veri n=7	10	%20,8	2	%4,3	1	%2,1
	$p=0,912$		$p<0,05$		$p<0,05$	

Veriler Ki-kare Testi kullanılarak analiz edilmiştir. Anlamlılık değeri $p<0,05$ olarak kabul edilmiştir.

Aile ve yakın arkadaşların sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullanımı ile öğrencilerin bu maddeleri kullanımı arasında istatistiki olarak anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Ailesinde sigara kullanan kişiler olan öğrencilerin %27,7'si son 30 günde sigara içmiştir. Ailesinde alkol kullanan kişiler olan öğrencilerin %36,4'ü son 30 günde alkol kullanmıştır. Ailesinde uyuşturucu kullanan kişiler olan öğrencilerin ise %66,7'si en az bir kez uyuşturucu kullanmıştır.

Tablo 3: Sigara, Alkol ve Uyuşturucu Kullanımını Etkileyen Sosyal Faktörler

	Son 30 gün içinde sigara içenler		Son 30 gün içinde alkol kullananlar		En az bir kez uyuşturucu madde kullananlar	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Ailede sigara kullanımı						
Evet n=446	120	%27,1	46	%10,5	11	%2,5
Hayır n=229	29	%12,7	5	%2,2	5	%2,2
Emin değilim n=4 Kayıp veri n=5	1	%25,5	0	0	0	0
	$p<0,05$		$p<0,05$		$p=0,928$	
Ailede alkol kullanımı						
Evet n=22	10	%45,5	8	%36,4	3	%14,3
Hayır n=644	135	%21,1	42	%6,6	12	%1,9
Emin değilim n=11 Kayıp veri n=2	5	%45,5	1	%12,5	1	%12,5
	$p<0,05$		$p<0,05$		$p<0,05$	
Ailede uyuşturucu madde kullanımı						
Evet n=6	4	%66,7	4	%80	4	%66,7
Hayır n=670	146	%22	47	%7,1	12	%1,8
Emin değilim n=2 Kayıp veri n=1	0	0	0	0	0	0
	$p<0,05$		$p<0,05$		$p<0,05$	
Yakın arkadaşlarda sigara kullanımı						
Evet n=399	141	%35,8	50	%12,8	13	%3,3
Hayır n=216	5	%2,3	0	0	2	%0,9
Emin değilim n=63 Kayıp veri n=1	4	%6,3	1	%1,6	1	%1,6
	$p<0,05$		$p<0,05$		$p=0,172$	
Yakın arkadaşlarda alkol kullanımı						
Evet n=120	68	%58,1	43	%36,1	10	%8,6
Hayır n=533	75	%14,1	7	%1,3	5	%1
Emin değilim n=26 Kayıp veri n=1	7	%26,9	1	%4,5	1	%4,3
	$p<0,05$		$p<0,05$		$p<0,05$	
Yakın arkadaşlarda uyuşturucu kullanımı						
Evet n=25	11	%44	9	%36	11	%47,8
Hayır n=574	122	%21,4	36	%6,3	2	%0,3
Emin değilim n=80 Kayıp veri n=1	17	%21,3	6	%7,8	3	%4,3
	$p<0,05$		$p<0,05$		$p<0,05$	

Veriler Ki-kare Testi kullanılarak analiz edilmiştir. Anlamlılık değeri $p<0,05$ olarak kabul edilmiştir.

Yakın arkadaşların sigara, alkol ve uyuşturucu kullanımının katılımcıların sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullanımıyla ilişkili olduğu saptanmıştır. Yakın arkadaşları sigara içen öğrencilerin %35,8'i sigara içmektedir. Yakın arkadaşları alkol kullanan öğrencilerin %36,1'i alkol kullanmaktadır. Ayrıca yakın arkadaşları uyuşturucu madde kullanan öğrencilerin ise %47,8'i uyuşturucu madde kullanmıştır. “Öğretmenlerinizin sigara kullanımı sizi sigara içme konusunda teşvik eder mi?” sorusuna öğrencilerin %15,5'i (n=104) “evet”, %9,2'si (n=62) ise “emin değilim” yanıtını vermiştir. “Bugüne kadar hiç tanıdığınız birinden (aile üyesi, arkadaş vb.) fiziksel şiddet gördünüz mü?” sorusuna “evet” cevabı vermesiyle öğrencilerin sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullanımı arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p<0,005$). Buna göre şiddet gördüm diyen öğrencilerin %31'i (n=41) sigara, %15'i (n=20) alkol, %3,2'si (n=4) ise uyuşturucu madde kullanmıştır.

Tablo 4: Sigara, Alkol ve Uyuşturucunun Bir Arada Kullanımı

		Son 30 gün içinde sigara içenler	Son 30 gün içinde alkol kullananlar	En az bir kez uyuşturucu madde kullananlar
Son 30 gün içinde sigara içenler	Correlation Coefficient	1,000	,436**	,082*
	Sig. (2-tailed)	.	,000	,035
	N	674	664	660
Son 30 gün içinde alkol kullananlar	Correlation Coefficient	,436**	1,000	,178**
	Sig. (2-tailed)	,000	.	,000
	N	664	669	657
En az bir kez uyuşturucu madde kullananlar	Correlation Coefficient	,082*	,178**	1,000
	Sig. (2-tailed)	,035	,000	.
	N	660	657	665

Veriler Spearman Korelasyon Testi ile analiz edilmiştir.

** Correlation is significant at the 0,01 level (2-tailed).

* Correlation is significant at the 0,05 level (2-tailed).

Katılımcılarda sigara, alkol ve uyuşturucu maddenin birlikte kullanılıp kullanılmadığını incelemek için Spearman Korelasyon Testi uygulanmıştır. Tablo 4'te gösterildiği üzere sigara ve alkol kullanımı arasında $p<0,01$; sigara ve uyuşturucu deneme arasında $p<0,05$ düzeyinde; alkol ve uyuşturucu deneme arasında ise $p<0,05$ düzeyinde istatistiki olarak anlamlı, pozitif bir ilişki bulunmuştur. Bu veri bağımlılık yapıcı maddelerin kullanımının bir arada görülmesi anlamında dikkat çekicidir.

3. Tartışma

Sınıf ve Yaş

Araştırma verilerinin analizi sonucunda 9.sınıflar ve 10.sınıflar arasında sigara ve alkol kullanımı açısından istatistiki olarak anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. 10.sınıfa giden öğrenciler 9.sınıfa giden öğrencilerden daha yüksek oranda sigara ve alkol kullanmaktadır. Daha önceki çalışmalar da benzer şekilde (Akkuş ve diğerleri, 2017; Çavdar ve diğerleri, 2016; Ünlü ve Evcin, 2014) lisedeki sınıf düzeyi yükseldikçe sigara ve alkol kullanım oranının arttığını belirtmiştir. Sınıf düzeyinin etkisinin yaş ile de bağlantılı olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Araştırmamızda 13-15 yaş grubundaki 9. sınıf ve 10. sınıf öğrencileri arasında halen sigara içenlerin oranı %22,1 bulunmuştur (9. sınıf %17,2 ve 10. sınıf %25). Yüksel'in (2015) Dursunbey ilçesinde lise öğrencileri arasında 2001-2002 yıllarında sigara kullanımı yaygınlığını incelediği araştırmasında, 10. sınıf öğrencilerinin %42'sinin son 30 gün içinde sigara içtiği bulunmuştur. Buna göre 10. sınıf öğrencilerinin sigara içme oranlarında son 20 yılda önemli bir düşüş olduğu

görülmektedir. Bu durum Türkiye’de tütün kontrolü alanında yapılan yasal düzenlemelerin olumlu bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Ancak Dursunbey’de 9. ve 10. sınıfların %22,1’lik sigara içme oranı Balıkesir il geneli ortalamasından daha yüksektir. Küresel Gençlik Tütün Araştırması’nın (2017) sonuçlarına göre Balıkesir il genelinde 13-15 yaş arasında halen herhangi bir tütün ürünü içenlerin oranı %17,3 olarak rapor edilmiştir. Dursunbey ilçesinde il ortalamasından daha yüksek bir sigara içme oranının görülmesi dikkat çekicidir. Verilerin toplanması aşamasında okul müdürleri, öğretmenler ve öğrencilerle yapılan sohbetler sırasında, ilçede sosyal aktivite imkanlarının kısıtlı olması gündeme gelmiştir. Bunun da madde kullanımının gençler arasında sosyalleşme aracı olarak görülmesine yol açabileceği ifade edilmiştir. Bu sohbetlerde bahsedilen bir diğer konu ise yakın köylerde yaşayan öğrencilerin ilçe merkezindeki okullara taşınmalı sistemle getirilmesinin ebeveyn kontrolü ve gözetimini zayıflatmasıdır. Bu durum, gençlerin sigara, alkol ve uyuşturucu gibi maddelere daha kolay erişmelerine yol açabileceği için riskli bir durum teşkil etmektedir.

Öğrencilerin %53,4’ü 14-15 yaşından önce ilk sigarayı denemiştir. Yani sigara deneyen öğrencilerin yarısından fazlası liseye başlamadan önce sigara denemiştir. Bu sebeple madde kullanımını önleyici çalışmaların daha erken yaşlarda başlamasının gerektiği ortaya çıkmıştır. Katılımcıların %17,1’i sigarayı ilk kez 14 yaşından önce, %14,9’u ise 14 veya 15 yaşında içmiştir. Daha önce yapılan çalışmalarda, ilk kez sigara deneme yaşını Tanrıku, Çarman, Palancı, Çetin ve Karaca (2009) 16.10±3.69 olarak; Yakar, Pirinççi ve Kurt Canpolat (2020) ise 17,1 olarak bulmuştur. Bu çalışmalarla karşılaştığımızda araştırma örneklemimizde gençlerin sigarayı daha küçük yaşlarda denediği görülmektedir. Erken yaşta sigara denemek, ileri yaşlarda sigara bağımlılığına dönüşmesi ve diğer maddelerin kullanımında bir basamak oluşturması bakımından önemli bir risk faktörüdür (Mete ve diğerleri, 2020). Bu yüzden erken yaşlarda madde bağımlılığına karşı bilinç oluşturulması gençlerin sağlığını korumak ve toplumların geleceği açısından kritik öneme sahiptir.

Cinsiyet

Erkek öğrencilerin sigara ve alkol kullanma oranı kız öğrencilere göre belirgin düzeyde yüksektir. Literatürdeki pek çok çalışma (Mete ve diğerleri, 2020; Özcebe, 2012; Ünlü ve Evcin, 2014; Yakar ve diğerleri, 2020) sigara ve alkol kullanımı açısından cinsiyetler arası farklılıklara dikkat çekmektedir. Toplumsal olarak kadın ve erkeklere yüklenen cinsiyet rollerinin bu farklılığın oluşmasında etkili olduğu düşünülmektedir. Arıcı ve Yaman’ın (2021) kültürel yapının alkol kullanımı üzerindeki etkisine odaklandığı çalışma, bunu destekler niteliktedir. Buna göre 15 yaş üstü erkek çocukların, özellikle düğün gibi eğlencelerde alkol kullanmasının kültürel olarak normal kabul edildiği görülmüştür. Geleneksel olarak kadınların sigara ve alkol gibi maddeleri kullanması ise kabul görmeyen bir davranıştır. Bu açıdan kadın olmak geleneksel toplumlarda bağımlılık yapıcı maddelere karşı koruyucu bir faktör olarak görülebilir. Ancak tütün endüstrisi, bu norm ve değerlere karşı sigaranın kadınları özgürleştirdiğine dair imalar içeren reklam kampanyalarını sosyal medya ve dijital mecralarda yürütmektedir. Kitle iletişim araçlarında sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullanımının yaygın olarak gösterilmesi, toplumun tüm kesimlerinde madde kullanımının normalleşmesini beraberinde getirmektedir.

Okul Türü ve Okul Başarısı

Çalışmada okul türü ile sigara içme ve alkol kullanma arasında anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur. Sigara içme oranının en düşük olduğu okul türünün Anadolu Lisesi, en yüksek olduğu okul türünün ise Çok Programlı Anadolu Lisesi olduğu saptanmıştır. Literatürdeki benzer çalışmalar incelendiğinde Anadolu lisesi öğrencilerinin sigara içme oranının diğer lise türlerine kıyasla daha düşük olduğu ifade edilmiştir (Akkuş ve diğerleri, 2017, Yılmaz ve Kaşıkır Keskin 2018). Araştırmamızda Çok Programlı Anadolu Lisesi’nde sigara içme oranlarının yüksek olmasının nedenlerini ortaya koyabilmek için derinlemesine nitel bir çalışmanın yürütülmesi okul

ikliminin ortaya konulabilmesi açısından yararlı olabilir. Araştırmamızda çok programlı Anadolu lisesi ve meslek lisesine giden öğrencilerin alkol kullanımı da daha yüksek bulunmuştur. Alkol kullanımının en düşük oranda olduğu okul türü Anadolu İmam Hatip Lisesi olmuştur. İmam Hatip liselerinde alkol içme oranının düşük olması, literatürdeki çalışmalarda da ifade edildiği üzere (Orhan, Acımuş, Kılıç ve Oğuz, 2022; Taylan ve Genç, 2017) dini yaşam biçimlerinin okul tercihi üzerindeki etkisi ile açıklanabilir. Giriş puanlarının yüksek olduğu okul türlerinde sigara ve alkol içme oranının düşük olması, öğrencinin akademik başarı düzeyinin daha yüksek olması ile açıklanabilir. Elde edilen bulgulardan hareketle okul türünün bağımlılık yapıcı maddelerin kullanımı için bir risk faktörü olduğu söylenebilir. Araştırmamızda “okul başarınızı nasıl görüyorsunuz?” sorusuna “iyi” ve “orta” yanıtını veren öğrencilerin sigara ve alkol kullanım oranının daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Literatürdeki çalışmalarda da (Akkuş ve diğerleri, 2017; Orhan ve diğerleri, 2022; Yılmaz ve Kaşkir Keskin, 2018), okul başarısı yükseldikçe bağımlılık yapıcı madde kullanım oranlarının düştüğü görülmektedir. Bu durum akademik başarıya odaklanan öğrencilerin riskli davranışlara yönelme olasılıklarının daha az olduğu ve bağımlılık yapıcı maddelerin zararları konusunda da daha bilinçli davrandıkları şeklinde yorumlanabilir.

Gelir Durumu

Araştırmamızda ailenin gelir durumu ile sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullanımı arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ancak bu konuda daha önce yapılan çalışmalar incelendiğinde, gelir durumu ile madde kullanım arasındaki ilişkiye dair çelişkili veriler olduğu görülmüştür. Bazı çalışmalarda düşük gelir grubundaki bireylerin daha yüksek oranda tütün, alkol ve uyuşturucu madde kullandığı tespit edilirken (Hendekçi ve Gök, 2018; Yıldız, 2017); bunun aksine yüksek gelir gruplarındaki bireylerin bağımlılık yapıcı maddeleri daha çok kullandığını bulgularan çalışmalar da mevcuttur (Selim ve Sülükçüler, 2023; Yakar ve diğerleri, 2020). Yüksek gelir grubundaki kişilerin sigara ve alkol gibi bağımlılık yapıcı maddelerin fiyat artışından daha az etkilenmeleri bu durumun nedenleri arasında olabilir. Özellikle sigara ve alkol ürünlerinin yüksek vergi ve fiyatlandırılması, bireylerin bu maddeleri zorunlu olarak bırakmalarına neden olabilmektedir. Yüksek vergi ve fiyatlandırma politikalarının özellikle gençler üzerinde koruyucu bir etkisinin olduğu bilinmektedir.

Aile

Literatürdeki birçok çalışma aile ve arkadaşlardan oluşan sosyal çevrenin öğrencilerin sigara, alkol ve madde kullanımını etkilediğini ifade etmektedir (Çavuş, Çavuş ve Görpelioglu, 2017; Kardaş ve Kardaş, 2023; Noyan ve Şengezer, 2018). Bizim araştırmamızda da aile ve arkadaş etkisi ile öğrencilerin madde kullanma davranışı arasında istatistiki olarak anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Araştırmamızda ailesinde sigara kullanan bireyler olan öğrencilerin, sigara içme oranının daha yüksek olduğu bulunmuştur. Benzer şekilde, ailesinde alkol tüketen kişiler olan öğrencilerin alkol kullanma oranı ve ailelerinde uyuşturucu madde kullanan bireyler olan öğrencilerin de uyuşturucu madde kullanma oranının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Rol model olarak ebeveynlerin sigara, alkol veya uyuşturucu madde kullanımı, çocuklarını da bu maddeleri kullanmaya sevk edebildiği için önemli bir risk faktörüdür (Şengezer, Sivri, Dilbaz ve Sunay 2014; Önal, Ögel ve Eke, 2011; Yakar ve diğerleri, 2020).

Araştırmamızda anne ve babanın beraberlik durumu ile katılımcıların sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullanımı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Ancak literatürdeki çalışmalar (Çavuş ve diğerleri, 2017; Taylan ve Genç, 2017), anne ve babası ayrı olan ya da ebeveynlerinden birini kaybetmiş çocukların sigara, alkol veya uyuşturucu kullanımı gibi riskli davranışlara yönelebildiğini ifade etmektedir. Bunun yanı sıra araştırmamızda anne ve babanın eğitim durumu ile öğrencilerin sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullanımı arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Annenin eğitim durumu ile öğrencilerin sigara kullanımı arasında, babanın eğitim

durumuyla da öğrencilerin alkol ve uyuşturucu madde kullanımını arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Anne ve babanın düşük eğitime sahip olması bir risk faktörü olmaktadır. Bu durum, eğitim düzeyi yüksek ebeveynlerin çocuklarını sağlıklı davranış geliştirmeye daha çok teşvik ettikleri şeklinde yorumlanabilir. Bu konuda daha önce yapılan çalışmalarda da anne ve babanın eğitim durumu yükseldikçe çocuklarının sigara, alkol veya uyuşturucu madde kullanım oranlarının düştüğü görülmektedir (Bülent ve Alkeveli, 2018; Öztürk, Kırhoğlu ve Kıracı, 2015).

Yakın Arkadaşlar

Araştırmamızda sosyal bir etki olarak ailenin yanı sıra yakın arkadaşların da öğrencilerin sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullanması üzerindeki rolüne bakılmıştır. Yakın arkadaşları sigara kullanan öğrencilerin sigara içme oranı, yakın arkadaşları alkol kullanan öğrencilerin alkol içme oranı ve yakın arkadaşları uyuşturucu madde kullananların ise madde deneme oranı belirgin şekilde yüksek bulunmuştur. Adolesan dönemde kurulan arkadaşlıklar, gençlerin kişisel ve duygusal gelişimleri için büyük bir öneme sahiptir. Ancak gençlerin sigara, alkol veya uyuşturucu madde kullanan arkadaşlarının olması önemli bir risk faktörüdür. Gençler, arkadaşları tarafından kabul görmek istedikleri için bu tür baskılara karşı koymakta zorlanabilirler. Madde kullanan arkadaşı olması, gençlerin maddeye erişimini kolaylaştırabilir ve madde kullanımına daha fazla maruz kalmasına sebep olabilir. Bu konuda yapılan birçok çalışma (Çavuş ve diğerleri, 2017; Karataş, Kandemir, Kandemir ve Reşit, 2015; Göktaş ve diğerleri, 2020; Nazlıcan, Ersoy, Akbaba ve Kurt, 2018), madde kullanan arkadaşına sahip olan gençlerin, bu durumu normal ve kabul edilebilir bir davranış olarak algıladıklarını göstermiştir.

Şiddet

Araştırmamızda tanıdığı birinden şiddet gördüğünü belirten öğrencilerin sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullanımını daha yüksek bulunmuştur. Bizim bulgularımıza paralel olarak Karataş ve diğerleri (2015) araştırmalarında, aile içi şiddete maruz kalan çocukların sigara, alkol ve uyuşturucu gibi madde kullanım riskinin arttığı bulunmuştur. Ancak gençlerin şiddet görmesinin sigara, alkol ve uyuşturucu kullanımına yönelmelerine neden olabilecek bir risk faktörü olduğu düşünülmektedir. Özellikle aile içinde şiddet görmek, gençlerin duygusal ve psikolojik sağlığını olumsuz etkileyebilmektedir. Gençler, maruz kaldıkları şiddetin sebep olduğu travmalarla başa çıkmak için riskli davranışlara başvurabilir. Bunun yanı sıra şiddet nedeniyle sağlıklı bir aile ortamından uzaklaşan gençler, kabul görme ve aidiyet ihtiyacını karşılamak için riskli sosyal gruplara katılım gösterebilmekte ve bu durum bağımlılık riskini arttırabilmektedir.

Bağımlılık yapıcı maddelerin bir arada kullanıldığını gösteren çeşitli veriler vardır. *Türkiye Uyuşturucu Raporu*'nda (2014), uyuşturucu madde kullananların %95,6'sının sigara; %42,9'unun ise alkol kullandığı ifade edilmiştir. Bağımlılık yapıcı bir maddeyi kullanan kişilerin başka maddeleri deneme olasılığının arttığı düşünülebilir. Örneklem grubumuzda maddelerin bir arada kullanımını görmek adına korelasyon testi uygulanmıştır. Bu testin sonuçlarına göre sigara, alkol ve uyuşturucu kullanımı arasında bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Buna göre sigara ve alkol kullanımı arasında pozitif yönde güçlü bir ilişki bulunmuştur. Özellikle sigara içmenin, alkol ve uyuşturucu gibi diğer maddelerin kullanım riskini arttırdığı görülmektedir. Araştırmamızda sigara ve alkol kullanımıyla ilişkili cinsiyet, okul türü, okul başarısı, öğrencinin sınıfı, anne eğitim düzeyi gibi demografik faktörler ile uyuşturucu kullanımı arasında anlamlı bir ilişki bulunmaması dikkat çekicidir. Ancak daha önce yapılan çalışmalarda (Ayhan, Çöplü ve Türkmen, 2021; Erdem, Eke, Ögel ve Taner, 2006; Ünlü ve Evcin 2014), uyuşturucu kullanımına yol açan risk faktörleri olarak cinsiyet, gelir durumu, ailenin eğitim düzeyi ve öğrencinin sınıfı gibi değişkenler tespit edilmiştir.

4. Sonuç ve Öneriler

Bağımlılık sosyal, psikolojik, ekonomik ve kültürel faktörlerle şekillenen çok boyutlu dinamik bir olgudur. Bu sebeple bağımlılıkla mücadele yolları da birey, aile, toplum ve politikalar düzeyinde çok boyutlu olmalıdır. Bağımlılıkla mücadelede en etkili yollardan biri gençlerin bağımlılık yapıcı maddelere başlamasının önlenmesidir. Araştırmamızda bağımlılığa karşı etkin önleme ve müdahale programları geliştirilmesine katkı sağlamak amacıyla gençler arasındaki madde kullanımıyla ilişkili sosyo-demografik faktörler incelenmiştir. Çalışmamıza katılan 9. ve 10. sınıf öğrencileri arasında sigara kullanımı, alkol ve uyuşturucu madde kullanımından daha yüksek bulunmuştur. Cinsiyet, yaş, sınıf, okul başarısı, okul türü, aile ve yakın arkadaşların sigara, alkol ve uyuşturucu kullanımı ile öğrencilerin madde kullanımı arasında istatistiki açıdan anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Araştırma bulgularımıza göre özellikle erkek öğrenciler, 10. sınıfa devam edenler, eğitim düzeyi düşük ailelerden gelenler, Çok Programlı Anadolu Lisesi'nde okuyan ve akademik başarısı düşük olan öğrenciler, madde kullanımı konusunda daha yüksek risk taşımaktadır. Bağımlılık davranışı ve şiddet arasındaki ilişkiyi detaylı olarak ortaya koymak araştırmamızın amacı olmamakla birlikte; tanıdığı birinden şiddet görme ile öğrencilerin sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullanımı arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Mevcut literatürde şiddete maruz kalma ve madde kullanımı arasındaki ilişkiye değinen çalışmalar (Altuner, 2009; Aygen ve Açıık, 2014; Bebiş, Coşkun ve Açıkel, 2014; Turhan, İnandı, Özer ve Akoğlu, 2011) bulunmaktadır. Bununla birlikte, lise öğrencilerinin şiddete maruz kalma durumları ve madde kullanımı arasındaki ilişkinin mekanizmalarını daha detaylı ele alan çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Araştırma bulgularımıza göre sigarayı ilk defa 14-15 yaş öncesi deneyen öğrencilerin oranı %53,4'tür. Ancak örneklem grubumuzda ilk defa sigara deneme yaş ortalaması 11 olarak bulunmuştur. İlk defa sigara deneme yaş ortalamasının 11 gibi erken bir yaş olması, bağımlılığı önleyici programların, ortaokul yıllarından itibaren başlaması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Çocukların sağlıklı yaşam davranışları becerileri kazanmalarının erken yaşlardan itibaren desteklenmesi gerekmektedir. Bu anlamda eğitim kurumlarının madde kullanımını önleme konusunda proaktif bir yaklaşım sergilemesi ve risk altındaki gençlere verilecek mentorluk ve rehberlik hizmetlerinin artırılması önem taşımaktadır. Riskli davranışlardan koruyucu etkisi nedeniyle gençlerin öğrenmeye ve eğitime dair ilgilerinin artırılması ve akademik başarılarının yükseltilmesi yönünde politikaların geliştirilmesi gerekmektedir. Bunun yanında gençlere sportif, sanatsal ve kültürel faaliyetler aracılığıyla kendilerini gerçekleştirme olanaklarının sunulması, onları bağımlılık yapıcı maddelerden uzak tutmak açısından önemlidir. Bu nedenle eğitim politikalarının çağın ihtiyaçlarına göre güncellenmesi gerekmektedir. Gençler homojen bir grup değildir; bu sebeple bağımlılığı önleyici müdahale programlarının cinsiyetler arası farkları ve çeşitli gençlik alt kültür gruplarını da göz önünde bulundurarak hazırlanması gerekmektedir. Müdahale programlarının başarısı açısından akran eğitimlerinden yararlanılması ve gençlerin bağımlılıkla mücadele mesajlarının geliştirilmesinde aktif katılımı büyük önem arz etmektedir.

Ailelerin çocuklarının madde kullanımlarını önleme konusunda etkin bir rol oynamaları esastır. Araştırmamızda aileleri veya yakın arkadaşları arasında bağımlılık yapıcı madde kullanan öğrencilerin bu maddeleri kullanım konusunda daha yüksek risk taşıdığı görülmüştür. Bu anlamda ailelere çocukları için olumlu rol modelleri olmaları gerektiği farklı kanallardan hatırlatılmalıdır. Ebeveynlerin madde kullanımı ve bağımlılığı hakkında bilgilendirilmesi, erken dönemde çocuklarının bağımlılık davranışlarını fark etmeleri açısından gereklidir. Riskli davranışlarda bulunan akranlarından etkilenmemeleri için, gençlere "hayır" diyebilme becerisi kazandırılmalıdır. Okulların yürüttüğü akran eğitimi programları ile de öğrenciler arasında olumlu rol modelleri teşvik edilebilir. Zararlı maddelere karşı çocuk ve gençlerimizi korumak ancak aile, okul ve toplum iş birliği ile mümkün olacaktır. Bağımlılıkla mücadele için kitle iletişim araçlarında etkinliği kanıtlanmış kamu spotlarının yayınlanması, popüler diziler aracılığı ile gençleri riskli

davranışlardan koruyacak mesajların verilmesi ve tanınmış spor insanlarının destekleri de çocuk ve gençlerde istenen olumlu davranışların pekiştirilmesi açısından önemlidir.

Ülkemizde tütün ürünleri kullanımını önlemek adına geçirilen dünyaca geçerliliği kabul edilmiş yasa ve yönetmelikler bulunmaktadır. Ancak “Tütün Ürünlerinin Zararlarının Önlenmesi ve Kontrolü” hakkındaki 4207 sayılı ve 5727 sayılı Kanunlar’da belirtilen düzenleme ve politikaların etkin bir şekilde uygulanamaması, sigara ve alkol ürünlerinin 18 yaş altına satışlarının denetiminin eksik yapılması, dijital medya mecralarında maddelerin özendirici sunumu, zararlı maddelerin tüketiminin artmasına katkıda bulunmaktadır. Ulusal Tütün Kontrolü Programı ve Eylem Planı’nın etkili bir şekilde uygulandığı 2008-2012 yılları arasında sigara kullanım oranlarında düşüş yaşanmıştır. Fakat 2012-2016 döneminde tütün ürünlerinin tüketim oranları tekrar yükselişe geçmiştir (Saraçoğlu ve Öztürk, 2020). Bunun nedenlerinden biri tütün, alkol ve uyuşturucu endüstrisinin yasaları delmek için sürekli olarak yeni stratejiler geliştirmesidir. Örneğin tütün şirketleri, Dumansız Hava Sahası gibi düzenlemelere ve kapalı alanlarda sigara içme yasaklarına karşı yeni bir strateji geliştirerek dumansız e-sigara ürünlerini daha az zararlı/riskli olarak pazarlamaya başlamışlardır. Bunun yanı sıra tütün ve alkol şirketleri, gençlerin yoğun ilgi gösterdiği Netflix, Amazon, Disney gibi platformlarda yayınlanan içeriklerde ürün yerleştirme yoluyla dolaylı reklam stratejileri geliştirmektedir. Sigara kullanım sıklıklarında düşüş yaşandığı 2008-2012 döneminde etkili bir biçimde uygulanan politikalara tekrar dönülmesi ve gençlerimizin korunması için bağımlılıkla mücadeleyi temel alan mevcut strateji ve eylem planlarımızın tütün endüstrisinin yeni stratejilerini göz önüne alarak daha etkin ve daha güçlü hale getirilmesine ihtiyaç vardır. Bağımlılık yapıcı maddeler arasında en zararsız görülen sigara, bir yandan kişilerin sağlığını bozarken diğer yandan da alkol ve uyuşturucu gibi maddelerin kullanımına basamak oluşturmaktadır. Bu sebeple gençler arasında tütün ürünleri kullanımına karşı etkili önleyici programlar, gençleri bağımlılıktan korumak için önem arz etmektedir.

Destekleyen Kurumlar

Bu çalışma Dursunbey Belediyesi tarafından desteklenmiştir.

Teşekkür

Veri toplama aşamasındaki katkılarından dolayı İzmir Demokrasi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Yüksek Lisans öğrencisi Derya Çelik’e; verilerin SPSS programına aktarılmasında katkı sağlayan İzmir Demokrasi Üniversitesi Psikoloji Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Sinem Cankardaş Nalbantçılar ve Psikoloji Bölümü öğrencilerine teşekkür ederiz.

Yazar Katkı Oranı (Authorship Contributions): Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Kaynakça

- Akkuş, D., Karaca, A., Şener, D. K. ve Ankaralı, H. (2017). Lise öğrencileri arasında sigara ve alkol kullanma sıklığı ve etkileyen faktörler. *Anadolu Kliniği*, 22(1), 36-45.
- Altuner, D., Engin, N., Gürer, C., Akyay, İ. ve Akgül, A. (2009). Madde kullanımı ve suç ilişkisi: Kesitsel bir araştırma. *Tıp Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 87-94.
- Arıcı, A. ve Yaman, Ö. M. (2021). Gençlerde alkol kullanımı ve kültürel yapının bağımlılığa etkisi. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 5(2), 71-89.
- Aslan, R., Aktaş, A. ve Akgur, S. (2023). Çocuk ve ergenlerde madde kullanımı ve adli toksikolojik analizler. *Bağımlılık Dergisi*, 24(1), 93-103.
- Avan, H. ve Nacar, D. (2023). Adölesanlarda madde bağımlılığı farkındalığının belirlenmesi. *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 7(2), 89-97.
- Aygen, M. ve Açıık, Y. (2014). Elazığ ilinde gençlerde şiddete başvurma ya da maruz kalma sıklığı, etkileyen faktörler ve öfke ile ilişkisi. *Kocaeli Tıp Dergisi*, 3(3), 8-17.

- Ayhan, F., Çöplü, M. ve Türkmen, A. (2021). Adölesanların madde bağımlılığında korunmaya ilişkin öz yeterlikleri ile ebeveyn bağlanma düzeyleri arasındaki ilişki. *Bağımlılık Dergisi*, 22(3), 285-296.
- Bebiş, H., Coşkun, S. ve Açıklık, C. (2014). Bir ortaöğretim okulundaki öğrencilerin şiddet eğilim düzeyi ve ilişkili faktörlerin incelenmesi. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 30(2), 1-17.
- Bülent, Ö. Z. ve Alkeveli, A. (2018). Öğrencilerin madde kullanımını ve bağımlılığında etkili olan faktörlere bakışının demografik özelliklere göre incelenmesi: Çukurova Üniversitesi örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 39, 29-43.
- Çavdar, S., Çetinkaya Sümer, E., Eliaçık, K., Arslan, A., Koyun, B., Korkmaz, N. ve diğerleri. (2016). İzmir'de liseye devam eden ergenlerin sağlık davranışları. *Turkish Archives of Pediatrics*, 51(1), 22-34.
- Çavuş, F. Ö., Çavuş, U. Y. ve Görpelioğlu, S. (2017). Ankara ilindeki ergenlerde riskli davranışların sıklığı, dağılımı. *Türkiye Aile Hekimliği Dergisi*, 21(1), 2-16.
- DSÖ. (2017). *Küresel Gençlik Tütün Araştırması*. Erişim adresi: https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/tutun-ve-madde-bagimlilik-ile-mucadele-db/dokumanlar/KGTA-2017_pdf.pdf,
- Erdem, G., Eke, C. Y., Ögel, K. ve Taner, S. (2006). Lise öğrencilerinde arkadaş özellikleri ve madde kullanımı. *Journal of Dependence*, 7, 111-116.
- Erdim, L. (2019). Alkolizmin aile ve çocuk üzerine etkisi. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 6(1), 193-200.
- Ergene, T., Özer, A., Gençtanırım Kurt, D., Arıcı Şahin, D., F., Demirtaş-Zorbaz, S., Kızıldağ, S. ve diğerleri. (2019). The risk behaviors of high school students and causes thereof: A qualitative study. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(1), 197-217.
- Fırıncık, S. ve Gürhan, N. (2019). Sigara, alkol ya da madde bağımlılarında problem çözme becerisinin; özkıyım, depresyon, umutsuzluk üzerine etkisi ve birbirleriyle olan ilişkileri. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 10(1), 39-47.
- Gordon, A. J., Conley, J. W. ve Gordon, J. M. (2013). Medical consequences of marijuana use: A review of current literature. *Current Psychiatry Reports*, 15(12), 1-11.
- Göktalay, T., Coşkun, A. Ş., Havlucu, Y. ve Horasan, G. D. (2020). Use of tobacco products in Turkish children and young people: Is there an alarm for hookah use? *Turkish Thoracic Journal*, 21(4), 234.
- Hendekçi, A. ve Gök, H. (2021). Ergenlik dönemi öğrencilerinin riskli sağlık davranışları, anne baba ergen ilişkileri ve etkileyen etmenler. *Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi*, 10(2), 134-146.
- Karataş, H., Kandemir, H., Kandemir, S. B. ve Reşit, A. (2015). Lise öğrencilerinde riskli madde kullanımının incelenmesi. *Harran Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 13(1), 23-31.
- Karatay, G. ve Baş, N.G. (2019) Factors affecting substance use and self-efficacy status of students in eastern Turkey. *Cien Saude Colet.* 24, 1317-1326.
- Kardaş, Ö. ve Kardaş, B. (2023). Çocuk ve ergen madde bağımlılığı tedavi merkezine başvuran olguların sosyodemografik ve madde kullanım özelliklerinin incelenmesi. *Bağımlılık Dergisi*, 24(2), 174-185.

- Ma, C., Xi, B., Li, Z., Wu, H., Zhao, M., Liang, Y. ve diğ erleri (2021). Prevalence and trends in tobacco use among adolescents aged 13–15 years in 143 countries, 1999–2018: Findings from the Global Youth Tobacco Surveys. *The Lancet Child & Adolescent Health*, 5(4), 245-255.
- Mete, B., Söyiler, V. ve Pehlivan, E. (2020). Adölesanlarda sigara iç me ve madde kullanma prevalansı. *Bağımlılık Dergisi*, 21(1), 64–7
- Narkolog. (2022). *Madde Kullanıcıları Profil Analizi 2021 Yılı Narkolog Raporu*. Erişim adresi: <https://www.narkotik.pol.tr/kurumlar/narkotik.pol.tr/TUBİM/Ulusal%20Yayımlar/NARKOLOG-2022-MADDE-KULLANICILARI-PROFIL-ANALIZI.pdf>
- Nazlıcan, E., Ersoy, Ö., Akbaba, M. ve Kurt, B. (2018). Kahramanmaraş il merkezindeki lise son sınıf öğrencilerinde maraş otu ve madde kullanımı ve etkileyen faktörler. *Sakarya Tıp Dergisi*, 8(2), 235–246.
- Noyan, C.O. ve Şengezer, T. (2018). Adolesan dönemi alkol ve madde kullanımı. Ü. Aydoğan (Ed.), *Adolesan sağlığı ve sorunları I* içinde (ss. 18-23). Ankara: Türkiye Klinikleri.
- Orhan, O., Acımış, N. M., Kılıç, B. B. ve Oğuz, C. (2022). Lise öğrencilerinde sağlığı tehdit eden davranışlar ve ilişkili faktörlerin belirlenmesi. *City Health Journal*, 3(2), 24-32.
- Önal, A., Ögel, K. ve Eke, C. (2011). Dikkat eksikliği ve hiperaktivite belirtileri bulunan ergenlerde madde kullanımı ve aile özellikleri üstüne kesitsel bir çalışma. *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni-Bulletin of Clinical Psychopharmacology*, 21(3), 225-231.
- Özcebe H. (2012). Ergenlerde riskli davranışlar. O. Derman, N.Ö. Kanbur ve S. Akgül (Ed.), *Ergen sağlığı* içinde (ss. 167-80). Ankara: Aydoğdu Ofset.
- Öztürk, Y. E., Kırılıoğlu, M. ve Kıraç, R. (2015). Alkol ve madde bağımlılığında risk faktörleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 18(2), 97-118.
- Richter, K. P., Ahluwalia, H. K., Mosier, M. C., Nazir, N. ve Ahluwalia, J. S. (2002). A population-based study of cigarette smoking among illicit drug users in the United States. *Addiction*, 97(7), 861-869.
- Saraçoğlu, S. ve Öztürk, F. (2020). Türkiye’de tütün kontrol politikaları ve tütün tüketimi üzerine bir değerlendirme. *Politik Ekonomik Kuram*, 4(1), 20-44.
- Selim, S. ve Sülükçüler, S. (2023). Sigara iç me süresini etkileyen faktörlerin süre analizi: Türkiye örneği. *Bağımlılık Dergisi*, 24(4), 475-486.
- Şengezer, T., Sivri, F., Dilbaz, N. ve Sunay, D. (2014). Ankara ili Yenimahalle ilçesinde birinci basamak sağlık kuruluşuna başvuran bireylerde tütün bağımlılığ ı ve ilişkili risk faktörleri. *Turkish Journal of Family Practice/Türkiye Aile Hekimliği Dergisi*, 18(1), 42-48.
- T.C. Emniyet Genel Müdürlüğü. (2018). *Türkiye’de Genel Nüfusta Tütün, Alkol ve Madde Kullanımına Yönelik Tutum ve Davranış Araştırması*. Erişim adresi: <https://www.narkotik.pol.tr/kurumlar/narkotik.pol.tr/Duyurular/TÜRKİYE’DE%20GENEL%20NÜFUSTA%20TÜTÜN%20ALKOL%20VE%20MADDE%20KULLANIMINA%20YÖNELİK%20TUTUM%20VE%20DAVRANIŞ%20ARAŞTIRMASI.pdf>
- Tanrikulu, A. Ç., Çarman, K. B., Palancı, Y., Çetin, D. ve Karaca, M. (2009). Kars il merkezinde çeşitli üniversite öğrencileri arasında sigara kullanım sıklığı ve risk faktörleri. *Türk Toraks Dergisi*, 10(3), 101-106.

- Taylan, H. H. ve Genç, Y. (2017). Liselerde sigara, alkol ve uyuşturucu/uçucu/uyarıcı madde kullanım eğilimleri: Kocaeli örneği. *The Journal of Academic Social Science*, 5(47), 180-199.
- TUBİM. (2019). *Türkiye Uyuşturucu Raporu*. Erişim adresi: <https://www.narkotik.pol.tr/kurumlar/narkotik.pol.tr/TUBİM/Ulusal%20Yayınlar/2019-TURKIYE-UYUSTURUCU-RAPORU.pdf>
- Turhan, E., İnandı, T., Özer, C. ve Akoğlu, S. (2011). Üniversite öğrencilerinde madde kullanımı, şiddet ve bazı psikolojik özellikler. *Turkish Journal of Public Health*, 9(1), 33-44.
- TÜİK. (2022). *Türkiye Sağlık Araştırması Raporu*. Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Health-Survey-2022-49747>
- Ünlü, A. ve Evcin, U. (2014). İstanbul'da liseli gençler arasındaki madde kullanım yaygınlığı ve demografik faktörlerin etkileri. *Literatür Sempozyum*, 1(2), 211.
- WHO. (2020). *Adolescent Health and Development*. Erişim adresi: <https://www.who.int/news-room/questions-and-answers/item/adolescent-health-and-development>
- WHO. (2022a). *Prevalence of Tobacco and E-Cigarette Use in Young People in the Who European Region*. Erişim adresi: https://cdn.who.int/media/docs/librariesprovider2/euro-health-topics/tobacco/03-prevalence-youth-2022.pdf?sfvrsn=14deaeab_8
- WHO. (2022b). *Alcohol Key Facts*. Erişim adresi: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/alcohol>
- WHO. (2023a). *Adolescent and Young Adult Health*. Erişim adresi: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/adolescents-health-risks-and-solutions>.
- WHO. (2023b). *Tobacco Key Facts*. Erişim adresi: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/tobacco>
- WHO. (2023c). *Opioid Overdose*. Erişim adresi: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/opioid-overdose>
- Yakar, B., Pirinççi, E. ve Kurt Canpolat, E. (2020). Sigara içme durumuna etki eden faktörler ve tütün kontrol eylem planının sigara kullanım üzerine etkisinin araştırılması. *Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Tıp Dergisi*, 34(2), 147-153.
- Yıldız, M. (2017). Lise öğrencilerinin madde bağımlılığından korunmaya ilişkin öz-yeterliğinin incelenmesi. *Uluslararası Eğitim Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 3(2), 70-77.
- Yılmayan, A. (2020). Van ili merkezindeki 10-12. sınıf öğrencilerinde narkotik madde kullanım yaygınlığı. *ISPEC International Journal of Social Sciences & Humanities*, 4(3), 183-211.
- Yılmaz, V. ve Kaşıkır Kesin, F. (2018). Logaritmik doğrusal modeller ve uyum analizinin birlikte kullanımı: Lise öğrencilerinin sigara içme alışkanlıklarını etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *Türkiye Klinikleri Journal of Biostatistics*, 10(1), 65-86.
- Yüksel, H. (2015). *Learning how to smoke: Explorations on tobacco use by Turkish youth findings from quantitative and qualitative methods*. Germany: Lambert Academic Publishing.